

N:o 241.

Af herr **Lindhagen m. fl.**, om skrifvelse till *Kungl. Maj:t* angående utredning rörande till industriens understöd upplåten kronojord m. m.

Vid 1908 års riksdag väcktes inom Andra Kammaren motion (N:o 211) om en undersökning rörande statens jorddonationer till industrien samt förslag till lagstiftning och eventuellt äfven andra åtgärder, som kunde påkallas för de ändamål, som i motionen närmare utvecklats. Motionen afstyrktes af det tillfälliga utskottet med en motivering, som betraktade saken särdeles formellt utan märkbar sympati för själfva ämnet. Kammaren biföll emellertid motionen.

Första Kammarens tillfälliga utskott åter sade sig icke i allgilla Andra Kammarens tillfälliga utskotts motivering utan höll före, att en utredning angående viss del af den till industriens understöd upplåtna kronojorden samt beträffande orsakerna till ändamålets förfelände kunde i vissa hänseenden vara önskvärd. Utskottet fann sig dock i alla fall utan närmare angifvet skäl böra hemställa om afslag å motionen i sin helhet, och denna hemställan bifölls af Första Kammaren.

Det är klart, att en sådan fråga som denna ej bör få falla. En uppfordran att upptaga den redan vid denna riksdag äfven så sent som nu blir händelsen ligger däri, att helt nyligen till Konungen genom redaktör O. Dalkvist från Sundsvall inlämnats en norrlandspetition i ämnet. Petitionärerna ha med allt fog önskat vinna ytterligare stöd genom frågans samtidiga återupptagande vid Riksdagen, helst jordbruksministern vid petitionens mottagande antydt, att saken enligt hans uppfattning helst borde gå fram genom en riksdagsskrifvelse.

Bih. till Riksd. Prot. 1909. 1 Saml. 2 Afd. 2 Band. 125 Häft. (N:o 241.) 1

Petitionen, som ådagalägger ett glädjande intresse för den viktiga angelägenheten, är undertecknad af 4,582 norrlänningar, representerande nästan alla yrken och boende på vidt skilda orter från nordligaste till sydligaste orter i Norrland. Den lyder sålunda:

»Det är Eders Maj:t noggsamt bekant att svenska kronan, för att uppmuntra och understödja järnhandteringen i riket, under föregående århundraden med brukningsrätt upplåtit stora områden af kronans skogar till de gamla järnbruken. Sedan mot slutet af förra århundradet järnhandteringen blef mindre lönande nedlades dock järnbruken, under det att skogarne det oaktadt stannade kvar hos ägarne. De med dessa öfverlåtelse förenade villkor ha sålunda fått förfalla, i det att bruken nedlagts, hvarpå skogarne afverkats och trävarorna exporterats, hvilket uppenbarligen ej varit kronans afsikt. Dessa skogs- och jordområden ha visserligen sedan dess med vidgad besittningsrätt öfverlåtits åt innehafvarne, som det vill synas i öfverensstämmelse med af Riksdagen åren 1809 och 1810 fattade beslut, hvarigenom bruksägare skulle äga rätt att rekognitionsskogarne till skatte lösa sedan de blifvit till hemman indelade, hvarvid dock som villkor kvarstodo att skogarne skulle vara med bruken oskiljaktigt förenade. Då Riksdagen senare, eller år 1898, lät äfven detta villkor falla, torde detta beslut dock ha fattats i förbiseende och utan att beslutets räckvidd och betydelse blef klargjordt.

Under hela denna frågas behandling har följts en politik, som under nyare samhällsförhållanden och ökad folkmängdstäthet ej varit den lämpligaste och nyttigaste. För några hundra riksdaler har under loppet af 40 år eller från 1840- till 1870-talen kronan till bruksgägarne afhändt sig jordområden, hvilka sedan på ett par årtionden i värde sprungit upp till lika många miljoner. Så sent som år 1878 öfverlämnades till ett järnverk i Gäfveborgs län tre hela hemman till ett pris af kronor 1,850:58, hvilka hemman år 1903 taxerades till 1,566,000 kronor och strax därpå såldes för ett par miljoner. En bruksägare i Medelpad erhöll år 1847 liknande skatteköp af kronan å ett område af 49,138 tunnland och 66 $\frac{1}{2}$ kappland till ett pris af 268 riksdaler, 13 skilling och några runstycken. På 1870-talet sålde hans arfvingar dessa områden samt därtill hörande tre järnbruk för en köpeskilling, som torde ha öfverstigit en miljon, hvarpå järnbruken genast nedlades. Köparen var ett sågverksbolag. År 1903 inköpte samma bolag ännu ett stort järnbruk, det äldsta och största i Medelpad, med därtill hörande skogar, för att genast nedlägga äfven detta. Endast i Gäfveborgs län ha ett 20-tal dylika öfverlåtelse skett till ett sammanlagdt belopp af kronor 5,318:30, medan taxeringsvärdet år 1903 å samma egendommar var 4,013,000 kronor.

Oaktadt kronans villkor vid dessa jorddonationer i många fall tydligen åsidosatts, har dock kronans försök att på rättslig väg återvinna dem strandat, i det att högsta domstolens utslag i en mängd sådana mål gått kronan emot.

Utom dessa donationer af rekognitionsskogar har kronan i ersättning för äldre stockfångstprivilegier tilldelat vissa större skogsägare bestämda områden af fast mark med full äganderätt för all framtid, områden, hvilka med hänsyn till den inträdande jordvärdestegringen synas tilltagna på ett sätt som ej står i rättvis proportion till de ursprungliga privilegierna och icke heller kunna anses öfverensstämma med den önskvärda omtanken om landets sanna bästa. Ett sågverk i Norrbotten har t. ex. i ersättning för 2,170,7 träd af sin stockfångst erhållit 27 hela hemman till evärdelig besittning. Slutligen ha en del stora skogsägare, bolag,

utan vidare »tilldelats» stora arealer s. k. öfverloppsmarker, utan att någon rimlig anledning eller ännu mindre någon rättslig grund därför kunnat upptäckas. Sådana direkta förläningar ha gjorts bland annat till sågverk i Ångermanland af kronans öfverloppsmarker i Ångermanlands södra revir så att endast en mindre del däraf, hvilken del kungl. kammarkollegium slutligen föreslagit att afsätta till kronoparker, slutligen återstod. De under dessa och andra former donerade jordområdena omfattade icke endast skogsmark, utan äfven dels odlingsbar, dels redan odlad jord.

Det kan dock knappast förutsättas att de nuvarande innehafvarne, som nästan uteslutande äro industribolag, kunna tänkas intresserade för jordbruk, hvadan marken får ligga, afstängd för odling. Härigenom blifva dessa förhållanden ett betänkligt hinder för såväl jordbrukets, som den öfriga ekonomiska utvecklingen. Det oerhördt stigande jordvärdet sätter ett fåtal i stånd att rikta sig på hela befolkningens bekostnad. En ändring häri är första villkoret för en högeligen önskvärd utveckling af jordbruket, särskildt i Norrland. Det sitter ett lås för jorden. Vid växande folkmängdstäthet blifva jordmonopolen ett hinder för utvecklingen. Det nära sambandet mellan dessa förhållanden och de två märkliga företeelserna, emigrationen och jordbruksbefolkningens relativa tillbakagång i vårt land, torde knappast kunna bortförklaras. Det torde ej förvåna någon om en växande befolkning med missmod förnimmer, huru det vid utskiftningen af den svenska jorden tillgått, och att den med oro frågar sig, om ej en återgång till kronan af sådan jord, mot rimlig ersättning åt de nuvarande innehafvarne, skulle vara möjlig. Särskildt för Norrland är det ett lifsvillkor. Det nuvarande tillståndet är abnormt. Det hindrar folket att komma i besittning af jord att bruka och drifver befolkningen att utvandra. Äfven där jorden brukas af arrendatorer åt bolagen saknas den känsla af bofasthet och trygghet, som kräfves för ett gifvande jordbruk. Och mycken åkerjord lägges i vall eller till skogsbruk. Huru många byar med en talrik befolkning skulle ej kunna uppstå å dessa bolagslatifundier, om de vore tillgängliga för jordbrukaren? Landet lider en oerhörd nationalförlust af de här påpekade förhållandena.

Undertecknade ha i underdånighet ansett sig böra fästa Eders Maj:ts synnerliga uppmärksamhet vid dessa förhållanden och vädja till Eders Maj:t att låna sin höga medverkan till att en grundlig och oväldig utredning och undersökning, omfattande såväl grunderna för alla dessa jorddonationer liksom också möjligheterna för desamma återgång eller återförvärfvande till kronan, måtte komma till stånd; hvarjämte vi i underdånighet öfverlämna åt Eders Maj:t att äfven i öfrigt taga i öfvervägande de förslag, som kunna ifrågakomma för ett lyckligt ordnande af dessa särskildt för Norrlands framtida utveckling så afgörande frågor, öfvertygade som vi äro att kraftiga åtgärder skola visa sig både nödiga och nyttiga samt att hvarje sträfvande härför skall visa sig vara ett sant fosterländskt och samhällsnyttigt arbete.»

Det torde vara lämpligt att här utöfver hvad petitionen innehåller i största korthet ange de olika slagen af kronans jorddonationer åt industrien. De kunna sammanfattas under följande rubriker.

Kronohemman och kronotorp, hvarå åbo funnits.

Utöfver stora anslag af skogar har bruksrörelsen gynnats med jordtilldelningar på det sättet, att till den anslagits en mängd krono-

hemman och kronotorp, hvarå kronoåbo funnits, med rätt för bruksägaren att i åbons ställe skattelösa hemmanet. Förmånerna för bruksägaren bestodo här förnämligast endast i en viss företrädesrätt till inköp af skogsprodukterna samt till åbons tjänstbarheter. Jämlikt kungl. kungörelserna den 21 maj 1878 och 23 december 1881 blef det medgifvet åbon att öfverlåta åborätten åt bruksägaren och den sistnämnde att öfverlåta skattemansrätten åt åbon. Det är förunderligt att ett sådant medgifvande som det förstnämnda kunnat utfärdas.

En mycket sväfvande fråga är brukens rätt till dessa hemman och torp samt bruksägarnes och åbornas ömsesidiga rättigheter, vare sig jorden blifvit skattelöst eller icke. På en mängd ställen hafva åborna blifvit bortdrifna gentemot dem tillförsäkrade rättigheter. Där de kvarsitta, äro de underkastade godtycke på mångahanda sätt.

På senaste tiden synes särskildt den nya allmänna arrendelagen tagas till förevändning för att föreskrifva brukarne nya och hårdare villkor samtidigt med att brukarne uppsägas för den händelse de ej underkasta sig dem.

En speciell tvistefråga är på många ställen rätten till skogen. Åborna äga enligt författningarne rätt att själfva taga afkomsten af skogen med förbehåll endast att först hembjuda den till bruksägaren. Men i stället taga bruken mångenstädes skogen för egen del äfven till afsalu. Understundom uthuggas dessa skogar för sådant ändamål ganska fullständigt, såsom till exempel skedde i slutet på 1890-talet å vissa hemman, donerade till Åkers styckebruk i Södermanland. Om åbon ens får något kvar till husbehof, anses utan tvifvel också bero på jordägares godtycke.

Alla dessa åbor veta, att de haft en själfständig besittningsrätt, som aldrig blifvit dem formligen fräntagen. Men detta oaktadt glider omärkligt rätten ifrån dem, under inflytandet af andra lagar, som stå främmande för de äldre rättsförhållandena och hvilka bruksägarna med växande djärfhet söka utnyttja till redskap för sina, mot den verkliga rätten stridande intressen. Dessa åbor hafva inga utvägar för att bevaka sin talan, ingen enskild sakförareverksamhet kan reda ut något i denna härfva. Deras rätt inskränker sig till några gamla förbleknade urkunder och andra handlingar, omsorgsfullt förvarade i någon vrå i hemmet.

Ingen annan än staten kan hjälpa dessa åbor. Och hvem skulle eljest ha både rätt och skyldighet att stå dem bi, om icke den, från hvilken de härleda sina anspråk. För närvarande låter dock staten i detta fall den ena handen icke veta hvad den andra gör.

En utredning bör här dock ej inskränka sig till blott sådana kronohemman, som tillfallit bruk eller, sedan bruken nedlagts, numera andra större jordägare genom ren donation. En mängd kronohemman hafva dessutom frångått kronan genom förpantning eller liknande transaktioner, öfver hvilka det ur olika synpunkter kunde vara af intresse att få någon belysning. Gränserna mellan dessa olika slag af föryttringar äro reellt sedt säkerligen sväfvande.

Rekognitionsskogar.

Bland kronans donationer af skogar till industrien är först att märka de förnämligast under 16- och 1700-talen till bergshandteringsens understöd anslagna skogar. De till äldre verk äfvensom vissa järngrufvor gifna skogar hafva åtnjutits fritt, men i öfrigt har för dessa skogar erlagts en viss rekognitionsafgift, hvarför de med ett gemensamt namn kallats rekognitionsskogar. Numera lärer man skilja endast mellan rekognitionsskogar samt de i Bergscollegii cirkulärbref ²⁹/₃ 1824 omförmälda grufskogar och grufallmänningar, hvilka senare ej få till skatte lösas och för hvilka numera jämväl erlägges rekognitionsafgift.

Hvad då angår de förenämnda egentliga rekognitionsskogarne, skulle dessa, där de ej under en mera bestämd besittningsrätt blifvit åt bergverken upplåtna, enligt 1809 och 1810 års riksdagars beslut få indelas till hemman och skattelösas, hvarvid öfverloppsmark borde återfalla till kronan. Enligt uppgift i en år 1895 utgifven skrift om till bruks understöd skattesålda hemman, torp och skogar skulle vid den tiden omkring 800,000 tunnland af rekognitionsskogarne blifvit till vederbörande bruksägare skatteförsålda samt antagligen omkring 150,000 tunnland sådana skogar då ännu ha behållit sin natur. En god del af dessa skatteköp hade upprättats så sent som på 1870- och 1880-talen. I samma skrift uppgifves, att rekognitionsskogarne torde vid början af 1800-talet omfattat omkring 1½ miljon tunnland samt att på grund af kungl. brefven den 4 februari 1811 och 31 mars 1824 kronan återtagit en del af dessa skogar och dessutom åtskilliga bruksägare afsagt sig nyttjanderätten till åtskilliga hundratusen tunnland däraf. Då rekognitionsafgifterna och skattelösen utgjorde mycket obetydliga belopp i förhållande till skogarnes värde, är det här fråga om en ren donation. Såsom i skatteregleringskommitténs betänkande af år 1882 uppgifves, hade då rekognitionsskogar, indelade till hemman om tillhopa 276,92 mantal, sålts till verksägare mot köpeskillingar, hvilkas sammanräknade belopp utgjorde allenast 23,432 kronor 41 öre, d. v. s. omkrig 85

kronor pr mantal eller 3 à 6 öre pr tunnland skogsmark. Åtskilliga af dessa domäner har kronan sedan för bildande af kronoparker återköpt och därför betalt ett belopp motsvarande minst taxeringsvärdena. Exempelvis må omnämnas, att inom Gäfleborgs län funnos år 1903 20 bruk, som ägde skatteköpta hemman och lägenheter inom länet, hvilka uppkommit af rekognitionsskogar och som enligt skattebrefven skola vara oskiljaktigt förenade med bruket. De voro nämnda år taxeringsvärderade till 4,130,900 kronor och i skatteköpeskilling hade för dem utgifvits endast 5,318 kronor 30 öre.

Vid 1886 års riksdag väcktes motion i Första Kammaren med yrkande, att därest skattebref å hemman bildadt af rekognitionsskog innehölle, att hemmanet ej finge skiljas från bruk eller fabrik, till hvars understöd upplåtelse skett, sådant villkor ej skulle medföra behörighet för kronan att, i händelse inrättningen nedlades, yrka rubbning af ägares och intekningshafvares rätt. Denna motion afslogs af Riksdagen och yttrade därvid en talare i Första Kammaren, att rekognitionsskogarnes afhändande från staten vore ett af de största ekonomiska misstag, som blifvit begångna under århundradet; hade staten haft skogarne kvar, så skulle grundskatter och annat kunnat afskrifvas och ersatts genom den ökade afkastningen af denna skogsegendom. Enligt sedermera meddelade domar af högsta domstolen har emellertid (Holms juridiska arkiv 1897 sid. 317) återvinningstalan från kronans sida förklarats icke kunna äga rum af den anledningen, att villkoren för donationen ej uppfyllts. På motion i Första Kammaren tog sig därefter 1898 års Riksdag före att utan närmare eftertanke besluta, att författningarnes föreskrift om skatteköpta rekognitionshemmans oskiljaktighet med bruken skulle upphöra att gälla och att i följd däraf förbehåll därom ej skulle intagas i nya bref. Kungl. Maj:t godkände också förslaget och förordning därom utkom den 22 december 1898. Det är verkligen förödmjukande att nödgas erkänna, att man af ouppmärksamhet varit med om något sådant.

Genom Kungl. Maj:ts dom den 19 mars 1908 meddelades det sista prejudikatet i ämnet. Detta rör den s. k. *Tunabergs kronoallmänning*, belägen inom Jönåkers härad i Södermanland och numera med alla tillhörande »härligheter» i skog, jordbruk och folk så godt som ohjälpligt hemfallen åt Tunabergs kopparverk eller rättare sagdt Näfvekvärns gods. Hvilka intressen i dylika fall blifvit åsidosatta och ännu stå på spel lämnar denna rekognitionsskog ett exempel. Några uppgifter om denna sak kunna därför här vara på sin plats.

År 1757 tillerkändes delägarne i kopparverket, så länge det upprätthölles och på bergsvis bedrefves samt skogsunderstödet behöfdes,

nyttjanderätten till allmanningen att däraf tillika med de därvarande oskattlagda torpen till kopparverkets drift och fortsättande sig betjäna, dock med rätt för de på allmanningen belägna skoglösa hemman och torp att få därifrån hämta behöfligt husbehofsvirke. År 1879 utverkade delägarne rättighet för sig att jämlikt 1811 års kungörelse få efter skedd skattläggning skattelösa så stor del af allmanningen, som, sedan de till skogsfång berättigade hemman och lägenheter erhållit däremot svarande skogsmark, kunde vara för verket erforderlig. Utbrytning af denna senare vederlagsmark skedde sedan så, att af allmanningens areal 4,606 har 87,3 ar från tilldelningen undantogs 509 har 19 ar, utgörande tomter, åker, äng och hagmark, hvarefter tilldelades 536 har 19,5 ar 23 i jordeboken upptagna torp, 191 har 37 ar de under Näfvekvärns bruk lydande lägenheter, 440 har 58,2 ar de under Näfvekvärn icke lydande hemmanen och 1,833 har 52 ar till hemman under Näfvekvärn. Återstoden 1,095 har 71,1 ar skulle anslås till kopparverket.

År 1889 fastställdes grunderna för skattelösen och med början af 1890-talet ansågo verkets delägare sig säkra på att icke vidare behöfva upprätthålla villkoren, hvarför man icke brydde sig om att vidta annat än en och annan åtgärd för att det skulle se ut som om bruksdriften hölles uppe. I själfva verket har sedan 1881 icke tillverkats någon koppar mer än en obetydlighet garkoppar mestadels af affall åren 1885, 1887 och 1895.

Frågan om kronans och kopparverkets inbördes rätt till denna allmanning var uppe vid 1877 och 1878 års riksdagar, hvarjämte reserveranter i 1894 års konstitutionsutskott gjorde anmälan mot den handläggning, som vederfarits en af aderton torpare gjord ansökning att varda såsom åbor inrymda i torplägenheter å allmanningen, som af dem innehades.

Kronan instämde år 1899 delägarne i kopparverket med yrkande att, då de genom åsidosättande af villkoren för allmanningens upplåtelse förverkat sin rätt till densamma, de måtte åläggas att till kronan afträda sin förenämnda så kallade behållna andel i allmanningen.

Genom Kungl. Maj:ts ofvannämnda sistlidet år meddelade dom blef med tre röster mot tre eller således med ordförandens utslagsröst — en ledamot i domstolen var tillfälligtvis frånvarande — kronans talan ogillad. I domen förklarades, att den omständigheten, att de gjorda förutsättningarne och gifna villkoren för nyttjanderättsupplåtelsens bestånd i ett eller annat afseende saknades eller eftersatts, icke kunde leda till förverkande af allmanningen, hvilken ägarne af kopparverket erhållit rättighet att skattelösa. Minoriteten biföll kronans talan. Genom

samma dom ogillades en af tre torpare såsom mellankommande parter förd talan, att de torp å allmanningen, som af dem brukades, måtte förklaras af dem besittas med stubb- och röjselrätt.

En sådan dom medför icke blott en orättmätig förlust för kronan af en värdefull skogsegendom utan också synnerligen bekymmersamma förhållanden för de enskilde jordinnehafvarna.

Hur det nu förhåller sig med uppkomsten af de på allmanningen befintliga, till största delen under Näfveksvarn lydande *hemmanen* kan här ej uppgifvas. Karakteristiskt är dock, att under det staten efterskänkt grundskatterna på jorden, så lära de gamla grundskatterna på dessa hemman fortfarande jämte arrendena få utgöras af åborna till feodalherrarne.

De å allmanningen befintliga torpen, hvilka i själfva verket lära vara 29 till antalet, ha enligt donationsvillkoren upplåtits tillika med allmanningen endast till kopparverkets drift. Vid en bergmästareundersökning förklarades ock, att »torpen äro oundgängligen nödvändiga för kopparverkets drift».

Verkliga förhållandet lär emellertid vara följande. Torparne skola utgöra dagsverken; enligt en uppgift utgjorde de år 1894 tillsammans 2,695 mandagsverken. Dessutom ha de att som skatt till kopparverkets ägare erlægga visst belopp i penningar samt leverera vissa läster kol och vissa kubikfot spannmål. Icke ett enda af dessa dagsverken ha i mannaminne utgjorts vid koppartillverkningen. Under sommartiden ha dagsverkena utgjorts dels vid Näfveksvarn dels vid andra under denna egendoms eget bruk varande gårdar dels vid de af kopparverkets ägare utarrenderade gårdar. Före år 1898 måste torparne under vintertiden utgöra de flesta dagsverkena med skogshuggning och strömmingsnotdragning på anvisad plats, dit största delen af dem hade att gå $\frac{3}{4}$ nymil, en del ändå längre, och lika långt hem igen. Dessutom hade de att på samma platser utgöra öfverdagsverken mot betalning växlande från 75 öre till 90 öre per vinterdag och 1 krona till 1 krona 12 öre per sommardag, före år 1870 ändå lägre, till och med i mannaminne så lågt som 16 skilling per sommardagsverke från kl. 5 f. m. till kl. 7 e. m. Om ett dagsverke, ofta nog efter 5 à 6 timmar förut skedd budning, icke utgjordes, fick ett s. k. bötesdagsverke utgöras. Sedan har undantagsvis någon enda torpare kunnat betinga sig något bättre villkor än de andra. Alla dagsverken måste utgöras vid egen kost och med egna handredskap.

Alla till torpen hörande byggnader ha alltid af torparne måst underhållas, likaså afloppsdiaken och utfartsvägar med därå befintliga broar. Kommunal- och andra utskylder måste äfven erläggas, hvilket icke är så litet, ty torpen äro jämförelsevis högt fyrksatta. En del

har äfven haft att erlægga roteringsafgift i båtsmansrote, kronotionde m. m. Nästan alltid, då genom dödsfall eller efter uppsägning, verkställd af kopparverksägare, ombyte af torpare skett, har ägaren med förmånsrätt uttagit den uppskattade husrötan och har någon torpare genom nyodling ökat åkerarealen eller genom inköp af såväl strå- som kraftfoder hållit flera djur än hvad torpet kunnat föda och lyckats upptrifva afkastningen något, har det icke dröjt länge förrän skatten höjts.

Allt detta under det att koppartillverkningen utgjorde enligt uppgift i konstitutionsutskottets förenämnda memorial under åren 1860—1869 i medeltal 53,65 centner, representerande ett bruttovärde af 2,654: 26 kronor, hvaraf staten i afrad eller tionde erhöll ett värde af 131 kronor 26 öre årligen, samt enligt uppgift af kommerskollegium under åren 1872—1881 i medeltal 54,60 centner till ett värde af 2,704: 31 kronor. Efter 1881 har som sagdt endast garkoppar tillverkats utaf affall och detta blott trenne år med respektive 64,40, 42,35 och 37,6 centner.

Genom Kungl. Maj:t åberopade dom komma nu dessa torpare säkerligen i ett hopplöst beroende af enskilda och det säges, att särskildt de torpare, som gjort framställningar om själfständig besittningsrätt, hafva att befara det värsta. Om det finnes någon gammal författning, som möjligen kan skydda dem, vet man icke. Men äfven om så ej är förhållandet, äga de rättighet att få ett värn genom ny lagstiftning. Att slumpa bort sin jordägendom på det sättet, att däraf för människor följer beroende, ofta påminnande om lifegenskap, kan icke vara någon uppgift för staten.

Utom förenämnda torp finnas å allmänningen äfven vakanta *båtsmanstorpen* Stora Damändan, Östra Damändan, Lörhälla (Bäckman), Lörhälla (Berg), Åvik, Skarastugan och Ytterbostugan samt *soldattorpen* Aspedalen, Sanstugan och Moga. Dessa torp hafva till hufvudrote haft Näfvekvarns egendom med undantag af Lörhälla (Berg) och Aspedalen, hvilka haft till hufvudrote, det förra Räfshyttans och det senare Wrena egendommar. Brukarne af torpen betala nu arrende till ägarne af hufvudrotarne. Dessa torp lära icke ingått i donationen till kopparverket och en undersökning bör väl i hvarje fall ske, om de icke ännu tillhöra kronan. Under sistliden vinter lär ägaren af Wrena låtit afverka till afsalu inemot 1,000 timmer å soldattorpet Aspedalen. Det förtjänar anmärkas, att delägarne i Jönåkers häradsallmänning vunno för omkring tre år sedan i rättegång med Gällsta hufvudrote ett å häradsallmänningen upptaget under nämnda rote sorterande soldattorp.

Hurusom afverkning af skogskapitalet till afsalu under gångna
Bih. till Riksd. Prot. 1909. 1 Saml. 2 Afd. 2 Band. 125 Häft. 2

tider skett å allmänningen samt myndigheterna blundat därför, därom har ordsbefolkningen åtskilligt att berätta.

Det nu sagda är anfördt endast som ett litet exempel på hvad som kan dölja sig under historien om kronans jorddonationer till industrien.

Sågverkens stockfångstprivilegier.

Vidare hafva ock, företrädesvis i de nordligaste länen, särskildt sågverken gynnats med privilegier å årlig stockfångst på kronans skogar mot en viss stubböresafgift. Dessa privilegier tillkommo under 1700-talet och långt inpå 1800-talet. Några sådana finnas ej vidare inom Gäfleborgs och Jämtlands län, enär vid afvittringen inom nämnda län de sågverk, hvilka förut åtnjutit dylika privilegier, i ersättning därför tilldelats bestämda områden, som blifvit till hemman indelade och skattlagda. En så beskaffad områdestilldelning har äfven förekommit inom de nordligare länen. Sålunda blef t. ex. Hvitåfors sågverk i Norrbottens län vid afvittring år 1859 för 2,170,7 träd af sin privilegierade stockfångst tillagdt besittningsrätten till 27 särskilda hemman. Enligt en uppgift skulle Brännfors sågverk i Västerbotten år 1874 af kronan för stockfångst erhållit i vederlag ett område, motsvarande 25 tunnland duglig mark för hvarje träd af stockfångsten. Stora områden ha på detta sätt tillfallit sågverken med full äganderätt.

Inom Västernorrlands, Västerbottens och Norrbottens län har emellertid utbrytning af stockfångst ägt rum äfven på det sättet, att till sågverken småningom anvisats visst aftaget skogsområde, hvarifrån de mot erläggande af en skogsränta ägde uttaga den årliga stockfångst, som ursprungligen tillförsäkrats dem mot stubböresafgift. Efter år 1886 har träffats upprepade aftal mellan kronan och innehafvare af stockfångstområden, hvarigenom de senare afstått all rätt till områdena åt kronan mot medgifvande att under vissa år få verkställa en vidsträcktare afverkning, än som innefattas i stockfångstprivilegierna.

Såväl stubböresafgifterna som skogsräntan utgjorde endast en obetydlighet mot stockfångstens verkliga värde. Däremot har det vederlag för stockfångsten, som erhöles i sammanhang med afvittringen, varit synnerligen frikostigt tilltaget. Rörande omfattningen af de med äganderätt åt sågverken upplåtna skogar finnes nog ingen tillgänglig utredning. I fråga om de mot skogsränta utbrutna skogarna begärde 1874 års Riksdag åtgärders vidtagande för att för kronans räkning försälja öfverskottsvirket å dessa skogar. Enligt kungl. brefvet 17 december 1880 förklarades emellertid Riksdagens framställning ej lagligen kunna

föranleda till annat än att skogsstyrelsen ägde om afverkning af öfver-skottet under viss tid träffa öfverenskommelse med sågverksägaren. Kronan var således hänvisad till att antingen låta skogen stå oafverkad och förfaras eller ock upplåta afverkningen till sågverksägaren mot det pris han ville betala. Häraf begagnade sig också privilegiehafvarne.

Såsom ett exempel i huru hög grad sågverksindustrien gynnats vid dessa utbrytningar af stockfångst, må anföras, att Mo sågverk, som numera äges utaf Mo och Domsjö aktiebolag, för en privilegierad årlig stockfångst af 879 träd fått efter 1882 genom statens i administrativ väg gjorda förfoganden såsom present utöfver den årliga stockfångsten, representerande ej fullt räntan å ett kapital af 100,000 kronor, uttaga skog till värde enligt samma beräkning af åtminstone 3,500,000 kronor. Härtill kommer, utom vinst före 1882 på denna stockfångst, den betydande vinst på de synnerligen värdefulla skogar, hvilka samma privilegiehafvare erhöi med äganderätt såsom vederlag för annan stockfångst.

Andra jorddonationer till industrien.

Hit hör ofvannämnda *grufskogar och grufallmänningar äfven kallade statens till bergshandteringens understöd anslagna skogar* eller med andra ord dylika skogar, som staten ännu äger. Dessa skogar, hvilka ej få till skatte lösas, stå under domänstyrelsens inseende och upptagas dessa i domänstyrelsens senaste ämbetsberättelse med en areal af 33,184 hektar 10 ar. Deras skötsel är ordnad genom förordningen den 27 maj 1898 angående »förvaltningen af statens till bergshandteringens understöd anslagna skogar».

Det är om denna jämförelsevis obetydliga skogspost, som en utredning, ehuru visserligen ej heller den fullständig, ägt rum och som förra årets tillfälliga utskott genom ett ofattligt förbiseende trodde hafva afsedt äfven de egentliga rekognitionsskogarna.

Alldeles fristående donationer äro åtskilliga slag af *privilegier*, genom hvilka större ägoområden inom *Norrbottnens län* blifvit företrädesvis på 1700-talet upplåtna åt enskilda personer eller bolag till anläggande af järn- och sågverk samt för uppodling af större landsträckor.

Sådana voro: 1) Kengis bruks- och bergfråseegendom i Pajala socken, 2) Meldercreutzska och Hermelinska bergverks- och odlingsdistrikterna (det förra odlingsdistriktet innefattade en landsträcka af omkring 20 mils längd och 10 mils bredd emellan Luleå och Kalix älfvar), 3) Palmstruchska odlings- och skogsdistriktet (ett ödesland 10 mil långt och 2½ mil bredt på norra sidan af Piteå älf), 4) Korpforss

och Resundsforss järnverksanläggningar med därtill anslagna skogar, och 5) Awaforss masugns och Hvitåforss bruks koldistriktsskog. Dessa privilegier reglerades i sammanhang med afvittringen. Stora områden frångingo därvid privilegiehafvarne och medtogos i den allmänna afvittringen. En utredning borde här ske, till hvilken omfattning ändock i följd af privilegierna delar af dessa jordområden bibehållits vid bruks-, grufve- och sågverksindustrien, som ej räknats till rekognitionsskogar. Sålunda lära Gellivarebolagets många hemman härröra från Meldecreutzka privilegiet.

Bolag hafva som sagdt jämväl på ansökan erhållit *nybyggesrätt* till en stor myckenhet nybyggen särskildt i Norrbottens län. En närmare utredning härom saknas. Disponerandet vid afvittringen af s. k. *öfverloppsmarker* blott för att bli af med dem är äfven ett uppseendeväckande ämne.

Rörande förenämnda jorddonationer, deras uppkomst och skiftande öden finnes ingen sammanfattad utredning. Nutiden känner ej till dessa förhållanden i dess olika detaljer. Det är således till en början en viktig angelägenhet ur olika synpunkter att få något ljus i dessa saker. Att en enskild ej mäktar på lediga stunder åstadkomma detta utan att det måste ske på officiell väg, ligger i sakens natur. Till yttermera visso åberopas följande af kammarrådet E. Thulin härom afgifna förklaring.

»Till svar å Eder förfrågan, huruvida en sådan undersökning, som afses i Eder motion n:o 211 vid 1908 års riksdag rörande till industriens understöd upplåten kronojord, skulle kunna åstadkommas på privat väg, får jag härigenom meddela, att detta icke synes mig vara möjligt utan torde, därest en sådan undersökning skall verkställas, detta endast kunna ske å officiell väg. Detta gäller äfven frågan om de särskilda rättigheter och skyldigheter, som tillkomma åboar å under bruk skatteköpta hemman, hvilken fråga, efter hvad kammar- och kommerskollegiernas underdåniga utlåtanden den 23 november 1876 ock utvisa, är synnerligen oklar och invecklad.»

Sedan man sålunda fått kunskaper i ämnet kan man med bättre förutsättningar än hittills börja reflektera öfver hvad som kan och bör göras åt saken. Att det hela är en enda stor riksskandal, vet man visserligen redan nu. Men det saknas tillräckliga hållpunkter för att få de erforderliga greppen på saken.

Sålunda skall det säkerligen visa sig, att åtskillig ännu bestående juridik blifvit träd för nära. Särskildt bör detta blifva förhållandet med kronohemman och kronotorp, hvilkas åbor blifvit tillförsäkrade okvald besittningsrätt. För dem, som sitta kvar, kan det blifva godt

att få veta, att de hafva en rätt, och för dem, som blifvit bortdrifna olagligen, kan upprättelse på detta sätt vinnas.

Vidare skall man kanske finna, att en del andra villkor och förbehåll, som numera åsidosatts, fortfarande äro juridiskt bindande äfvensom göra upptäckter i öfrigt om rättigheter, som kronan har i behåll.

Men härvid bör det icke stanna. Där gällande lagar eller rättspraxis ej längre räcka till för att hägna om de gamla donationerna, kan fråga uppstå att stifva nya lagar, som taga hänsyn till hvad som är skäligt och billigt och för landet gagneligt. Det kan sålunda ifrågasättas att genom lag gifva hemmanens brukare och torpare den trygghet i sin besittning, som de haft under statens hägn och som icke bort dem fräntagas. Staten kan ock med synnerligt fog genom ny lag bestämman, att de gamla villkoren skola i skäliga fall upprätthållas vid äfventyr, att donationen eller någon del däraf återfaller till statsverket. Staten borde slutligen nu lika litet som vid många tidigare tillfällen draga i betänkande att genom indragning, beskattning eller annorledes till statsverket helt eller delvis återbördas dylika särdeles opåkallade eller af ouppmärksamhet föranledda jordföryttringar af ifrågavarande slag.

På grund af hvad sålunda anförts få vi hemställa,

att Riksdagen ville anhålla, att Kungl. Maj:t måtte föranstalta en utredning rörande kronans jord-donationer till industrien äfvensom, såvidt på Riksdagens medverkan ankommer, föreslå Riksdagen de åtgärder, hvartill denna utredning kan gifva anledning.

Stockholm den 17 april 1909.

<i>Carl Lindhagen.</i>	<i>Nils Persson.</i>	<i>Bernh. Eriksson.</i>
<i>Rob. Karlsson.</i>	<i>Knut Tengdahl.</i>	<i>Sven Linders.</i>
<i>N. A:son Berg.</i>	<i>A. C. Lindblad.</i>	<i>Gustaf Strömberg.</i>
<i>C. E. Svensson.</i>	<i>K. A. Borg.</i>	<i>E. C. Kropp.</i>
<i>N. Edv. Lindberg.</i>	<i>G. A. Rundgren.</i>	<i>Johan Forssell.</i>
<i>E. A. Leksell.</i>	<i>L. J. Carlsson.</i>	<i>Sven Persson.</i>
		<i>Ernst Söderberg.</i>

I förestående motions syfte instämman

<i>Sam. Söderberg</i> i Hobborn.	<i>J. Hellgren.</i>	<i>S. H. Kvarnzelius.</i>
<i>J. M. Juhlin.</i>	<i>Axel Schotte.</i>	<i>Nils Edén.</i>
<i>Adolf Janson.</i>	<i>Oscar Bogren.</i>	<i>Carl Jansson.</i>
		<i>Olof Jonsson.</i>